

SZEGED BOLYGÓI

PUSZTAMÉRGES

Jól ment dolga hajdani elődömnök, Kun László királynak, sokat időzött ezen a sivár tájon, kun kedveseinek nyári szállásán. Vig napokat töltött Eduával, Kipcsekkel és Mandulával, akik nem gondolták, hogy a történelem örök időkre feljegyzi vidám szeretkezésüket. Onnan a név, Asszonyszállás.

IV. László király (Kun László) uralkodását megelőző időkről származó templom és oltár maradványait is fellelték a tájon. Mátyás király 1462-ben önálló településnek nyilvánította egy szabadalomlevéllel. 1510 körül népes település, 1553-ban adózó helynek nyilvánították. Tatár, török pusztította. 1572-ben rácokat telepítettek ide. Az 1641—42-es írások szerint a pusztta Szeged városhoz tartozik. Az 1800-as évek elejétől Mérges nevű kisasszonyok tulajdona, ettől kezdve öröklődött a falunévben. A mérges szó az urukat elemesztő asszonyok munkálkodását is őrzi, meg az igen mérges természetű pusztai emberek emlékét, a későbbi betyárokét. Móríc Zsigmond említi Rózsa Sándor a lovát ugratja című regényében, más elbeszéléseiben a mérgesi pusztát. Az 1721 szeptemberében lezajlott boszorkányperben — Szegeden — is találkoztunk pusztamérgesi asszonnyal. 1902-ben Ormódy Béla veszi meg a Mérges nevű kisasszonyoktól. Három esztendőre telepítették az első szőlőket, s ma már messzehírű a pusztamérgesi rizling.

Ormódy Béla horgos-királyhalmi szőlőbirtokos volt, ki parcellázási ügyletekkel is foglalkozott, így az Egri Káptalan és a Jászberényi Közbirtokosság délvidéki parlagföldségeit is ő értékesítette. A három vármegye határa közé beékelte lakatlan mérgesi pusztát, mely a XVIII. századbeli térképeken szerepel, sivár dűnékes homokföld volt, több száz éves felkopaszodott nyárfaóriásokkal, bucka bucka hátán, melyeket a szél ide-oda vándoroltatott. Ezt a területet a múltat vallató Móra Ferenc sem tartotta érdemesnek átadásra; a század eleji nagy kubikolások, szőlőtelepítések idején sem került elő település bizonyítéka. A sátoros vándorcigányok csak addig laktak, amíg a méteres derekú nyárfákból kellő mennyiségű teknőt, vályút faragtak. Jó rejtékhely volt Rózsa Sándor és cimborái részére Szeged város és a megyehatárok között, mert ezen a területen a pandúrok, nyilván az illetékességi kifogás feltalálói, hamar abbahagyták az üldözést. Közigazgatásilag a környező törvényhatóságok egymásnak ajánlgatták a haszontalan területet, mely Szegednek különösképpen nem kellett, hiszen az 1869-ben számlált 71 ezer lakossal szemben 1910-ben már 120 ezernél többre szaporodott a nép, és a gyorsan fejlődő városnak a torony alatt elég gondot okozott saját 70 ezer holdnál nagyobb birtokának a hasznosítása, adminisztrálása és a várostól távol eső alsótanyai homokvidéken sínylő szegény parasztság. Mérgesen az első szállást az öreg Meszes Mátyás építette a rét alján, legelőnek bérelve a határt. A század eleji parcellázáskor nagyobb területet vásárolt, s a jól trágyázott rétaljai földeken már gabonát és tengerit termelt jó eredménnyel.

Ugyancsak itt vásárolt földet a szeged-alsótanyai Dobó Miklós. A java földek elkelvén, megkezdődött a parcellázás, miután előzően előírászerűen kimérték a dűlőutakat, a község belterületén a piac, a templom és a temető helyét. Az aránylag olcsó árban részletfizetésre történt földeladás eleinte nem sok eredménnyel

járt. Ormódyék azonban felhasználva a városi értelmiségi réteg birtokszerzési vágyát, s mivel az akkor divatos Szatymazon és környékén már magas telekárakat kértek, Ormódy Béla által alapított Pusztamérgesi Szőlőtelep Betéti Társaságnál olcsó árban és főleg havi részletfizetésre szívesen jegyeztek 5 holdas részeket a városi közigazgatás, az Erdőmérnökség stb. alkalmazottai.

A Társaság vállalta a szőlőtelepítést és építkezés gondjait. A tagoktól váltóalírást, előleget és résztörlesztést kértek. Hamarosan elkelt jó néhány száz hold, és a környékbeli községek kisparaszt lakossága is bátrabban vásárolt. A Társaság telepén Saághy László és Csáky Béla intézők vezényletével megindult a telepítés: irtották az ősnyarfákat, planíroztak a kubikosok, utakat építettek. Közben a kis- és törpebirtokosok igyekeztek a sajátjukat rendbe tenni, a vándorló homokot akácfa sorokkal, eperfákkal, kisebb szőlők telepítésével megkötni. Munkaalkalom volt bőven, hiszen az Ormódy-féle nagytelepen kívül a városiak külön kisebb-nagyobb területet vásároltak szőlőtelepítésre, így dr. Grüner Fülöp zombori táblabíró és szegedi öccse, Grüner Marcell, Kiss Ferenc, Pítroff Kornél, a szegedi állami erdőhivatal vezetői, boldogult Ákos Arnold szegedi iparfelügyelő, Saághy László, Magyar Balázs stb. Kevés lévén a munkáskéz ennyi leendő szőlőhöz, a szegedi határ felé eső gyengébb földeket már csaknem ingyen osztották az ideköltöző nincsteleneknek. Felépült a község első utcája a Nagytelep munkásházáiból, Méry Kálmán gőzmalma, melynek fatüzeléses kazánja felfalta a kitermelt rengeteg fát és tuskót, a piactéri községháza, jegyzői lakás. Jung jegyző megnyitotta az adófölkönyvet, a jegyzőné a postát, hová a leveleket a gyalogküldönc Kelebiáról hozta. A vasárnapi piacon Dunai Ferenc kisbíró dobolt és közhírré tett, szóval 1908-ban község lett Pusztamérges. Kocsma már kettő volt, iskola is akart lenni, volt már bábaasszony a faluban, de az egészségügy évek hosszú során át csak a javasasszonyok közreműködésére volt utalva.

A vasárnapi bálók idején gyakran adódtak viták a legények között, és az ölmosbonton kívül hamar előkerült a bicska. Bőven lett volna alkalom orvosi beavatkozásra. Az önbíráskodásáról hírhedt, hirtelen kezű Tóth Kása őrmester gyorsan feljavította a közbiztonságot és a halálzási statisztikát. Az időjárásí viszontagságok, az első világháború okozta munkaerő- és anyagihiány miatt a sok befektetés évek hosszú során át hiábavalónak bizonyult. Megélhetésükért a mérgesiek a jól termő közeli bácskai földekre jártak dolgozni, tengeriföldet harmadába vállalva és aratócséplő résszel gondoskodni a kenyérről. A városiak pedig jobb jövő reményében fix fizetésüket hordták ki, meg a Csongrádi Takarékból a kölcsönpénzeket. Aki tehette, a Nagytelepi résztulajdonosok közül, túladott részjegyén, és a húszas évek elejéig váltakozó gazdák vesztették pénzüket és reményeiket a mérgesi homokban. Az úttörők azonban kitartottak, majd a Nagytelepi tőke erős, áldozatkész kezekbe jutott Sebestyén Ármin és fivére, Schwartz Jakab személyében. Javult az oktatási ellátottság, már plébánosa is volt a községnek, ki huzamosan gyűjtögette a templomépítésre szánt adományokat. A homokban sok minden elakadt és sokat kellett talpalni, míg a kövesút építését elérték. Azután Somogyi Szilveszter polgármestert, a kisvasút megépíttetőjét rávenni arra, hogy ne csak a szegedi határszéli Rúzsa járásig, hanem Pusztamérgesig járjon a vonat, vállalva a mérgesi vonalrész és állomás építési költségeit. A kisvasúti akcióban Ákos Arnoldot hajdani műegyetemi évfolyamtársa, a vasút tervezője, Sesztay László professzor is segítette.

Az 1902. évtől kezdték megszállni a lakosok a falut, id. Meszes Mátyás, Dobó István, Wolford Antal, Papp Ferenc, Gyuris Antal, Mucsi András stb. A megszálló lakosok földbe vájt kunyhókban laktak. Az első rendező házat Tóth Mihály, id. Rác István és id. Magyar Lajos készítették. Mit szenvedett a községalapító nép, míg a szélhordta, évszázados sivár, girbegurba csomoros nyarfákkal gyéren tarkított bukákat lehordta, a szelek által kikotort lapályokat bekubikolgatta s az így meghódított területet verejtékével öntözve némileg termőképessé tette! Míg a hasznavehetetlen 4238 kh kietlen határt gyümölcsfákkal ültetgette, szőlőkkel ékesítgette, nél-

külözve vezetést, irányítást, biztatást, út nélkül, homoktengeren cipelve napi járóföldre terményeit elkótyavetyélhette, s a nyert csekély összegből fizetett kamatot, törlesztett vételárat, szolgáltatott adót, nevelte családját iskoláztatás nélkül, nélkülözni volt kénytelen, építgetett kis vaskókat maga és családja számára, hogy ott magát meghúzhassa, pihenhesse fáradalmait!

A község nem fejlődhetett ki, mert a rettenetes homokutak miatt a legközelebbi városok megközelíthetetlenek voltak. Kiskunmajsa nem törődött a pusztá fejlődésével. Iskola sokáig nem volt. A megszállók téli tanfolyamokon saját elhatározásukból kommission fogadott, úgynevezett parlagi tanítókkal írni, olvasni tudó parasztemberekkel taníttatták a gyerekeket. Kiskunmajsa nemtörődömsége váltotta ki a falu lakosságából az önállósítás eszméjét, melyet az 1908. évben megvalósítottak. Pusztamérges elszakadt Pest vármegyétől és Öttömössel együtt körjegyzősége alakult és Csongrád vármegye kötelékébe lépett. Első bírása Zsarkó Ferenc, első körjegyzője Jung József, első pénztárnoka Wolford Antal. Az első teendő: iskolák alapítása volt. Két tanosztályú községi és két tanosztályú állami iskolát létesített, majd az állami iskola bővült még egy tanosztállyal, ez az állapot 1926. évig állott fenn. A lakosság szaporodott. A hivatali teendők nagyobb munkaerőt kívántak, 1910. évben segédjegyzői állást létesítettek, később kézbesítői állást, melyet Dunai Ferenc pusztamérgesi lakossal töltöttek be.

1919 MÁRTÍRJA

Kalmár Jenő elvársat, a Tanácsköztársaságot közvetlenül követő időkben a tisztii terrorista különítmény meggyilkolta. Prónayék bandája Kiskunhalas felől érkezett a hajnali órákban, és a piactéri üzlethelyiséggel egybefüggő lakásáról megkötözve és ütlegelve hurcolták el, majd megkínózva kivégezték. Kalmár Jenő fűszer- és vegyeskereskedéssel foglalkozott. Haladó szellemű ember volt, az őszirózsás forradalom idején bejárt Szegedre, és kapcsolatot tartott fenn dr. Hollóssal, aki később emigrációba kényszerült. A pusztamérgesi direktórium eléggé elszigetelten működött, az általános elégedetlenség, az élelmiszerhiány, a hadisegély-visszaélések leküzdésével és szervezési munkákkal foglalkozott.

A Kalmár család a jelenlegi Magyar-féle házban lakott — a család legidősebb fia Kalmár Vilmos. A család többi tagjai: Jenő, Sándor, Julianna, Erzsébet. Kalmár Vilmos zsidó volt, ám a nagy zsidóüldözés ellenére népszerű, az emberekhez közvetlen, mindenki szerette. Üzletében mindent árusított, nemegyszer hitelben adott a szegény embereknek, például ruhaanyagot.

Az ébredő magyarok, név szerint Francia Kiss Mihály és Héjass Iván hintóval állított házuk elé egy napon az üzlet bezárása után. Fegyverrel kezükben kivon szolták Kalmár Jenőt, s a hintóba vitték. A felháborodott emberek nem mertek a fegyveresekkel szembeállni, így minden nehézség nélkül elvitték. Szankra szállították. A bugaci erdőben egy szélmalom vitorláihoz kötözve kínozták, majd jászolhoz kötözték, míg mulatoztak. Kalmár hiába könyörgött a béresnek, engedje szabadon, gazdagon megjutalmazza, az nem merte elengedni. Mire kiszabadította volna magát, kimentek érte. A bugaci erdőben megásatták vele saját sírját, majd agyonlőtték.

Felesége bajai lány volt — sokat kereste férjét, nem akarta elhinni, hogy megölték, mivel nem volt rovásán semmi, amiért bántalmazhatták volna. Nyomozásai során rábukkant az általa hímzett mellényre (benne volt a monogramja). Így vezeték a nyomok a szomorú valóságra.

Ezek után visszament Bajára az édesanyjához, majd kiment Amerikába. Mások szerint Szegeden üzletet nyitott, de tönkrement. Két gyerekük volt, az egyik meghalt. A pusztamérgesi temetőben temették el, de mint zsidó, nem temethette a temetőbe gyermekét, csak a temető közelébe, ahol a sír még most is megtalálható.

NAPKELETI KOLDUSOK

Vallásos volt a nép. Néhány hagyománya szorosan összefügg a kenyérvárással, a homoki nincstelenek világával, az esőért való könyörgéssel. Ilyeneket elevenítenek fel: ha májusban nincsen eső, sírhat a kenyérkereső. Egy szántás, egy kenyér, két szántás, két kenyér, három szántás, három kenyér.

Nem jártak bőviben a jónak. A homoktól nem tudtak szabadulni, a szél is visszafújta. Átíratni, eladni nem lehetett, csak várni, reménykedve várni a termésre, a jobb napokra. Nagy ünnepe volt a kenyérnek István király napja, augusztus 20-a. A tehetősebbek kocsiira rakták gabonájukat, a kékben levő szemetet, elvitték a templomba, felszentelte a pap, megáldotta, több teremjék jövőre. Fehér kenyeret sütöttek, a körmenet végén a felszentelt új sütésből mindenkinek adtak kis szeletet, a több gyermekecs családoknak szétoztották. Ünneplő gúnyát húztak magukra, reménnyel teltek meg.

Tavasszal, amikor a rozs hányta kalászáat, menetben járták a határt, énekeltek, imádkoztak, a pap megszentelte az ígérgető földet, az emberek szakítottak egy-egy rozskalászt, hazavitték, díszes helyre rakták, a tisztaszobába, leginkább a tükör háta mögé. Áldást hozott a házra, gyógyerővel bírt, ha megbetegedett valamelyik jószág, azzal gyógyították.

Disznótorkor összeült a ház népe, jöttek a komák, a jó szomszédok. Mulatoztak. Nem szűkölködtek a tréfában, élcelődtek, szórakoztak. Megesett, leölték a disznót, a gazda invitálta a vendégeket a konyhába, jóféle kisüstihez. Mások ellopták, eldugták a hízót. Keresték, hová lehetett? A tettesek jó szóért, pohár italért útbaigazították a böllérkedőket. Kisült a sok finomság. Az asszonyok bebugyelykálták a kezüket, fejükre kendőt húztak, nagy dévankozással mentek a szobába, összeverték a tepsi-keket, csörgött, csattogott minden, panaszkodtak a megégetett kezükre, csak a homok levétől vigasztalódtak. Kaszakövet dugtak a kolbászba, töltött káposztába eleven verebet, drótot a hurkába.

Jöttek a kántálók, fölöltözve cifra gúnyába, rájuk ne ismerjenek. Virtuskodtak, hangoskodtak, ócska tamburákat, citerákat hoztak, zeneszóval töltötték az éjszakát. Kimúltak a divatból. Az adventisták tartják magukat. Érziik, távol az isten, a mennyországgra várni kell. Megjósolták a világ végét, megvásárolták a mennybemenő fehér ruhákat, fehér köntösöket. Eltiltották magukat a hústól, bortól, dohánytól, a zsíros ételektől. Összejárnak. Énekelnek, büntelennek hiszik magukat, várják, egyszer eljuthatnak a mennyekbe. Nem irigykednek egymásra, nincs titok közöttük.

Nem kényeztette a homok a művelőit. Évenként más vidékre szorultak kenyéret keresni, aratni, napszámot vállalni. A fekete földre. Sokan jártak Mélykútra. Mondták az ottaniak:

— Jöttek a napkeleti koldusok.

Ma is eljárnak. Leginkább kukoricát törni. Ha a háztájiban jószágot tartanak, más vidékről kell behozni a takarmányt, vagy fekete földön megkeresni. Itt a szőlő, a gyümölcs és a fűszerpaprika a honos. Jövedelmező.

Jelenleg 4237 hold közigazgatási területen 1860 lélek él. A faluban hét utca található, s 270 ház. A tanya k népesek, 370-et számlálnak. Évente 10—12 ház épül, személyautóból 25-öt, televízióból 120-at, nagymotorokból 80-at, rádióból pedig 328-at tartanak. Magas a takaréketét, eléri a 8 milliót. Két embernek három háza, nyolc-nak pedig két háza van. Legmódosabb ember a plébános úr.

A hangulatos falu központja: tanácsháza, művelődési ház, templom, iskola, orvosi rendelő, presszó, kisvendéglő, a Rizling Tsz székháza és pincegazdaság. A kisvasúton és buszon naponként 72-en járnak el, leginkább Szegedre. Az építőiparban, a közlekedésben, a kereskedelemben keresik kenyérüket, közülük 57 férfi. A mezőgazdaságból 1541-en élnek, ebből a felnőtt keresők száma 745. A szőlőterület 1100 hold, a gyümölcsösé 190. Meghonosodott a fűszerpaprika, de területe nem olyan jelentős, nagyüzemben 40 holdon, háztájiban ugyancsak 40 holdon díszlik. A Rizling Tsz lassan, megbízhatóan fejlődik, rendszeresen nő a közös alap, egyben a tagság

jövedelme is. Egy-egy család keresete meghaladja az évi 35 ezer forintot. Nehéz általánosítani. Soha ilyen jól nem éltek. Megelégedettek. Ám lépten-nyomon találkozunk a végletekkel, szélsőségekkel. Ilyenek a Pap lányok.

Az 1900-as évek elején divatba jöttek az országos vásárok. Évente háromszor: márciusban, augusztusban és novemberben tartják. Felöltöznek a falubeliek, rangja, jellege van a napnak, messze földről jönnek a rokonok, esznek-isznak, mulatoznak. Hat-hétezer ember megfordul. Rendszeres a piac. Nincs kertészkedés. Távol esik a város, ez megszabja a termelés jellegét, az emberek mentalitását. Egy példa: F. J. igen jómódú ember. Évente 150 hektó bora terem, sok az almája, gyümölcse. Elsőnek vett autót, Fiatot. Országolni, piacolni. Csalódott a kereskedésben.

Hitoktatásra az iskolások 4 százalékát írták be. Öt-hat esztendővel ezelőtt 23,7 százalékát. A nagymisékre 25—30 család jár. A községfejlesztési alapra évente 300 forintot fizet személyenként 600—700 adózó. Ebből csinosodik a falu, állami hozzájárulással, s ebből épült a korszerű vízmű. Ilyenre sajnálják a pénzt, de amikor restaurálták a templomot, a szentképekre, a falifreskókra gyűjtögettek, szívesen adtak. A képek átfestése 160 ezer forintba került.

A rizling nemcsak áldás, átok is. Családoknál tapasztalható. Szerencsére az iskola gyerekek közül nem sokkal itatnak bort. Vonzódott a homoki nedűhöz Berza tanító úr. Nem fiatal ember, megjárta Bács megyét, és szereti az alkoholt. Az egyik italboltban erőszakoskodott. A szülők tiltakoztak, nem járatták hozzá gyerekeiket, gyakran lerészegedik, olyankor mindent kiabál. Kedvenc szavajárása: én vagyok az orgoványi vadember, előbb gyilkolok, aztán ütök. Pusztamérgesen nem. Leváltották.

Hosszú, nagy idő után kialakult a csinos központ, a terméketlen síványságon virágzó élet teremtdött. Hol vannak a régi napok? Elmúltak a tízkrajcáros olcsó bálák, a mulatozások, amikor az asszonyok szabad kémény alatt itták a jó, cukros borokat. Rózsa Sándor betyárjairól sem ver a szó, idős Meszes Mátyásról sem, aki pedig személyesen ismerte a vezért. Többször elverte Sándor, mert nem vágta össze szépen a leveles dohányját. Idős Meszes Mátyás anyja Veszélka Teréz volt, annak testvérei: Veszélka Ferenc, Veszélka Imre, Rózsa Sándorral egykorúak, akik együtt szolgálták a pusztát, raboskodtak.

Elmúltak a kukoricafosztó bálák, csutribálák, a pásztorkodó életmód, a pásztor-nóták. A falubeliek nem sírják vissza a múltat, a Jung főjegyzőket és tisztikarukat. Aki szorgalmas a homokon, boldogul, jól él. Autóját tutujgatja; esténként bekapcsolja a televíziót. Rálát a világra.

ÖRÖM, SZOMORÚSÁG

Nehéz dolga van a gyűjtögető embernek. Hétre hét, hónapszám járhatja a hárt, amíg megtalálja, mire a foga vásik. Így jártam Pusztamérgesen. Hiába igyekeztem a falura, a szőlőkultúrára pászoló mondásokat, nótákat keresni, nem halottam. Ami kevés gyűlt, közreadtam, csupán Csóti Antal bórdudásnak tartozom még. Az öreg határmezsgyén él, Rúza, Üllés, Pusztamérges „verseng érte”.

Elvidámoltunk az öreggel, évezredes múltú hangszere mellett. Régi írásokból tudom, hogy Néró császár is szerette a dudaszót. Hazánkban egy Corvin-kódexben található először ez a szíves alkalmatosság. Felbukkan Mikszáth Kálmán írásaiban, a kis krumplicsüldő palócok világában. A mi világunkban, tájunkban is előkerül egy-egy híres bórdudás, Juhász Gyula az 1920-as évek közepén írt Bukosza Tanács Ignác dudásról.

Vallatom az öreget. Leginkább falura illő nótákat szeretnék. A saját készítésű duda nehezen állott össze. Ráment három esztendő. Emlékek buknak elő, apró

örömök. Tanyai bálak, csutrik emléke. A hajdaniak padka-poros bálaknak tisztelték ezeket. Lassan vág az öreg esze. Éneklí:

A mérgesi bírónak
jó két lovát mondanak.
Ellopnám az éjszaka,
hogy ha rám nem virradna.
Kezd a hajnal hasadni,
jön két zsoldár vasalni.
Mögvasalják gyöngé kezemet,
elvisznek az egyesbe.
Egyesből a kettesbe,
kettesből a négyesbe.
Gyere babám, váltsál ki,
ne hagyjál elhervadni.

Nemcsak mulatnak a faluban, de szomorkodnak is. Évente három-négy öngyilkosság fordul elő. Nem a pénzzel, nem a megélhetéssel van a hiba. Volt olyan hónap, amikor négy embert temettek. A Pap lányok is „öngyilkosok”. Megyünk a tanyájukra. Alacsony, alaposan bebugyolált, görnyedt néni jön elénk. Hosszú, bokáig érő, bő, sötét színű ruhában. Rajta három pulóver, felette nagykendő. Elöl keresztbe csavarva, hátul megkötve. Lábán agyonrahasznált, félretaposott, befűzetlen cipő. Barátságosan fogad.

Az udvaron akácfák, balra melléképület, jobbra a főépület romjai, szemben velünk a lakásnak kinevezett rész. Oda tartunk. Nyomasztó a levegő. A helyiségből kicsi ablak nyílik a világra. Mindenféle használati tárgyat összehordtak. Erős félhomály van. Kiprovokáltuk a lámpa meggyújtását. Könnyen kivehettük a kerti szerszámokat; ásót, kapát, fűrész, üvegeket, poharat, papírt, kenyérmaradékot. A falon szentképek. Itt élnek a Pap lányok. Anna és Mária, túl a 60. éven. Korán és örökre eljegyezték magukat az Úrral. Mária élete abból áll, hogy imádkozik. Az agyára ment, sokszor éjszakákon át kiabál, vitatkozik magával. Külön oltárt rendezett be a parányi helyiségben, amikor a templomban a mise tart, ő is háládatoskodik. A leghidegebb téli napokon, a fűtetlen szobában órákig hangosan imádkozik. Nem fogad el senkitől semmit, egy tányér meleg levest sem. Ritkán eszik főtt ételt. Aszalt szilvát, almát, kenyeret. A faluba sohase megy. A közsegélyt, a 300 forintot rossz pénznek tartja, nem a jó istentől van. Lámpát sohasem gyújt, mindent a maga természetességében élvez. Bekopogunk. Beenged. Kis, keskeny, téglalap alakú szobában él. Panaszkodik, nyitotta a szőlőt, megfájdult a lába, megdagadt. A dunna alól kilátszik agyonranyútt keze. Rücskös, izületes. A munka, a sok áthülés nyomai.

A falon rozsfüzér. Ő csinálta. Az ablakban parányi vázában gubbaszt néhány szál szentelt rozs. Róla mesél. Régebben csinálta, még tart belőle. Egy keresztet körülűzött rozskalással, annak a terméséből sokáig tartotta magát. Nem lekaszált rozs volt. Úgy nem jó. Amit a szél, a vihar, az eső elvert, amihez nem nyúltak emberek, az a jó, az övé.

A másik szobában oltár, feszület, rajta kis fonott, sodort koszorú. Szentképek, rózsafüzér, több, apró szobor. Térdelő is, hogy kényelmes legyen az imádkozás. Egerek, békák. Fél tőlük. Mit kereshetnek ott? Ebben a szellemek keze van.

Menekülünk. Annus néni hosszán elkísér. A fiatalságából kotorász kedves emlékek után. A templomot, a misét emlegeti, a litániák, a búcsúk tették ki életüket. Megérte?

Az óvodában igazi öröm fogad. A gyerekek éppen verset mondanak:

Országúton baktat a csacsi,
nem tudja senki, mit visz a kocsi.
Kérdi az árok az útszélen,
mit viszel, kis csacsi?

Más játékba kezdenek. Hangosan mondják:

Koszorú, koszorú, miért vagy olyan szomorú?
Azért vagyok szomorú, mert a nevem koszorú.

Csordás Zsuzsa nehezen tudott beilleszkedni a közösségbe. Nap mint nap sírt édesanyja után. A többiek gyengédséggel, anyáskodva fordultak hozzá, simogatták, vezetgették, vigasztalgták. Zsuzsáék tanyán laknak, félt az idegen emberektől, sehova sem vitték szülei. Az étkezéssel is probléma volt. Ruhája elárulta, mit kapott ebédre. A kávé, a kakaót nem ismerte. Sokat fejlődött, eleven, okos, rajong a többiekért, jó fejű. Szősz, majdnem fehér hajú. Szemüveget hord, öregesen töröli az üveget köténye aljával. Szülei lassan egyenesbe jönnek. Házat építenek a faluban, ahogy illik, fürdőszobával, minden jóval. Zsuzsát tisztán, jól öltöztetik.

Ebédre terítenek, villát, kanalat raknak a tányérok mellé. Szalvétát is. A heti menü.

	Tízórai	Ebéd	Uzsonna
Hétfő:	Tea, kalács	Gulyásleves, tejbegríz	Kolbász, kenyér, reték
Kedd:	Kakaó, kifli	Sóskaleves, pirított tarhonya pürkőlttel, savanyúság	Vajas kenyér, reték
Szerda:	Tej, zsemle	Vegyes leves, diós tekerecs	Tepertő, kenyér, reték
Csütörtök:	Tea, lekváros bukta	Paradicsomleves, sült hús, burgonya- püré, savanyúság	Sajt, kenyér
Péntek:	Tejkaramek, kifli	Burgonyaleves, sajtos makaróni	Májkrémes kenyér
Szombat:	Tea, mézespogácsa	Rakott burgonya, saláta, sütemény	

Szekeres Gizike nyomban a nagycsoportosokhoz került, későn vitték az óvodába. Meglátszik magatartásán. Csendes, visszahúzódozó, passzív, nehezen oldódik. Ingerszegény környezetben nőtt. Ha kérdez az óvó néni, ő nem jelentkezik. Az ebédnél a napos véletlenül nem tett tányérja mellé kanalat. Hirtelen elkomorodott, elpityeredett.

— Miért sírsz, Gizike?

— Nem tettem neked kanalat.

M. Jancsika kimondottan igénytelen környezetben nőtt, ami szellemi fejlődésében bizonyos lemaradással jár. Szülei nem gondoltak táplálkozására, öltöztetésére. Számos ismeretlen étel került az óvodában Jancsi elé, így a sajtos makaróni. Az istennek se akart megbirkózni vele.

— Jancsikám, egyél.

Kétségbeesetten, sírásra álló szájjal válaszolta:

— Mögdöglök tüle.

A villa sok-sok nehézséggel hódította meg Jancsit. Először hozzá se nyúlt. A korábbi, egyoldalú táplálkozás következtében fogai nem fejlődtek kellően, pici-nyek, letöredezettek, feketének látszanak. Horváth Lacika elnevezte Jancsit kukoricafogúnak.

Szeptemberben került az óvodába, a többiek eleinte gyakran marták. Így állított be: hatalmas rózsaszínű női bundabugyira ráhúzva egy hosszú szárú kopott, szürke színű nadrág, barna ingecske, nem a legtisztább, pulóver és használt nagyhabdák cipő. A többiek kiabálták:

— Nézzétek, bugyogója van.

Megesett, télidőben otthon rongyokkal letakarva feküdt. Anyagilag nem a legtehetősebbek közé tartoznak a szülők, mégis a gondatlanság az, ami a Jancsi gyerek

kezdeti emberré válására rányomta a bélyegét. Növögét, sokat változott viselkedése, öltözködése. Ember lesz belőle.

MI LESZ IMRISKÉBŐL?

— Nem tudom. Annak adom, amihez kedve lesz. Tisztességes embert nevelek belőle. Nem engedem, hogy olyan dologba belekeveredjen, mint én. Rendes, dolgos, tiszteletre méltó ember legyen. Tanuljon az esetemből.

Végérvényesen 1965. augusztus 12-én szabadult másfél évtizedes börtön után Ördög Imre. Parányi tanyában beszélgetünk. Dél van. Kifogta a lovakat, abrakos tarisznyát kötött eléjük. Itt keresi a kenyerét, a Rizling Tsz-ben.

— Mehettem volna Nyugatra, 1956. október végén kiszabadultam a börtönből. Hazajöttem, ide a tanyák közé. Megnősültem. Az apósoméknál laktunk. A feleségem vett földet, házacskát. 1957. május 10 körül vittek vissza. Hiányzott a bűntetéséből.

Nagy darab ember, fiatal. A közös gazdaságban gyalogmunkára osztották. Lát-ták, szorgalmatos, elküldték állattenyésztői iskolára. Felesége otthon, a tanyában dolgozgat, a háztájiban. Ördög Imre havonta 2000—2500 forintot keres. Ahogy a munka, ereje kipurcog. Senkinél sincs jobb, hátrányosabb helyzetben. Nem sü-tötte rá a falu a bélyegét, visszafogadta. Senki se kiabálta utána, ha végigment a főtúcán, vagy megfordult a kocsmában: itt megy a gyilkos.

— Föl se említik. Véletlenül se. Amikor kiengedtek a börtönből, amikor haza-értem, úgy fogadtak, mintha nem történt volna semmi. Jószerevel tudatlanul estem a dologba. Kiss Imrét nem ismertem, arra a részre nem jártam. 19 éves voltam. A bor közrejátszott. Bennem is volt. Meg a többiekben. Dobót se ismertem. A poli-tika távol áll tőlem. Dolgozom, rendesen akarok élni.

Kérdezgetem a jódarab embert. Nehezen nyílik, megbántani nem akarnám, el-érzékenyíteni sem. Ami volt, volt. Megbűnhődött érte. Azt kutatom, hogyan illesz-kedett a társadalomba, van-e, lesz-e Ördög Imrében annyi erő, hogy becsületes em-berként élje le hátralevő életét? Nagy próba.

— Beleilleszkedtem a társadalomba. A börtönben jó magatartásom volt. Nehe-zen emlékszem vissza az ötvenes évekre. Jóformán nem voltam eszemnél. Találgat-tuk, hogyne találgattam volna, mi lesz? Amikor fölolvasták a halálos ítéletet, az ütő megállt bennem. El volt kenődve az ember nagyon. Megkérdezték, kérek-e ke-gyelmet. Felterjesztettek rá. Nagyon nagy szívfájdalmam volt. Ott álltunk a falnak fordítva, a falnak fordulva, vártuk, élet-e vagy halál? Megfordítottak, s mondták, vigyék innen, ez nem ide tartozik. Rám mutattak. Láttam, hogy néztek ki a többiek. Rossz erre visszaemlékezni. Meg kihagy az ember.

— Vácra kerültem, a börtönbe. Munkára jártam, jobb lett. Megtanultam, aki odabent hóbörgött, annak nehezebb a sorsa. Dolgoztam, s dolgozok. Bírom a mun-kát. Jó lenne televíziót vennünk, meg ehhez hasonlókat. Kint élünk a tanyán. Táskarádiónk van. Nincs semmi szenvedélyem. A családomért élek. Ez adott erőt a börtönben is. Jöttek az asszonyok, feleségek, egyiknek az asszonya elvált, a másik félrelépett. Az enyém mindig jött és kitartott mellettem. Jólesett. A család legna-gyobb örömem. A jóisten tudja, mi lesz, hogy lesz. Egy biztos, a fiamból rendes embert szeretnék, engedem, nem gátolom, amihez kedve lesz, azt választja, oda mehet tanulni.

Múltkoriban Ördög Imre feleségével bent járt Kígyóson. Hoztak a gyerekek műanyagból kis kannát. Nem bír még vele Imriske, beleönteni nem tudja a vizet. Este, munka után, amikor az apja hazaér, szalad eléje, töltsék tele vízzel, locsol-gathassa a virágokat. Mi lesz Imriskéből? Derék ember lehet. Hiszen apjának, Kiss Imre egyik gyilkosának is „megbocsátott” a társadalom.

Ördög Imre megáll a kocsmá előtt. Be is megy. Mondja a fáma, volt már han-goskodás, amiből kihallatszott a hangja. A falu befogadta, becsületet kér. Tartanak a próbaévek. Hosszúra, egy életre nyúlnak.